

بررسی وضعیت آرشیو مجلات مصوب کمیسیون نشریات وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

فریدون آزاده^۱، سیدجواد قاضی میرسعید^۲، محمدرضا چشم‌یزدان^{۳*}

۱- دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران؛ ۲- دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشکده پیراپزشکی، عضو مرکز تحقیقات مدیریت اطلاعات سلامت، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران؛ ۳- کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشکده پیراپزشکی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: تهران، خیابان انقلاب، خیابان قدس، نبش کوچه شفیعی، دانشگاه علوم پزشکی تهران، دانشکده پیراپزشکی. تلفن: ۰۹۱۹۹۰۹۱۵۷۵.
پست الکترونیک: m.chashmyazdan@yahoo.com

دریافت: ۹۶/۷/۱۰ پذیرش: ۹۶/۱۰/۶

چکیده

مقدمه: آرشیو مجلات یکی از منابع با ارزش و پر استفاده می‌باشد که نگهداری و قابل دسترس ساختن آنها برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی کاربران؛ امری ضروری است. هدف از این مطالعه تعیین وضعیت آرشیو مجلات مصوب کمیسیون نشریات علمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌باشد.

روش پژوهش: روش بررسی این مطالعه پیمایش توصیفی و از نوع کاربردی بود. تعداد ۳۱۸ عنوان مجله علمی-پژوهشی مصوب کمیسیون نشریات وزارت بهداشت در سال ۱۳۹۴ مورد بررسی قرار گرفتند. داده‌های مربوط به پژوهش با استفاده از چک‌لیست و پرسشنامه‌ای محقق ساخته که روایی و پایایی آن تأیید شده بود، انجام گرفت. داده‌های جمع‌آوری شده به وسیله نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۲ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که ۶۹/۵٪ از مجلات مورد مطالعه، دارای آرشیو کاملی می‌باشند که از طریق وبسایت مجله رایج می‌شود. ۸۴٪ از مقالات انگلیسی زبان و ۵۳٪ از مجلات فارسی زبان در مقوله آرشیوسازی موفق بوده‌اند. ۳۰٪ از مجلاتی که توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی منتشر می‌شوند، دارای نقص در آرشیو خود می‌باشند. بیش از ۵۰٪ از مجلات حوزه پزشکی، نوپا بوده ولی با این حال این مجلات نیز آرشیو الکترونیکی کاملی ندارند.

نتیجه‌گیری: مجلات حوزه وزارت بهداشت و درمان از لحاظ آرشیوی وضعیت نسبتاً مناسبی دارند ولی هنوز فاصله برای رسیدن به یک مجموعه آرشیوی کامل، زیاد است. رقومی‌سازی و دسترس‌پذیر ساختن این منابع، می‌تواند نقش قابل توجهی در کمک به محققان در انجام تحقیقات داشته باشد و اقدامی در جهت حفاظت از پیشینه علمی حوزه پزشکی تلقی شود.

کلواژگان: مجلات علمی، وزارت بهداشت و درمان، آرشیو

مقدمه

مجله‌های علمی به عنوان یکی از ابزارهای اطلاع‌رسانی علمی و یکی از مشخصه‌های اصلی ورود یک جامعه به دوره توسعه‌یافتگی تلقی می‌شوند و در تبادل اطلاعات از نقش ویژه‌ای برخوردارند. این مجلات علاوه بر نقش مصرف علمی، نمایانگر دستاوردهای جامعه علمی در گسترده‌ترین ابعاد خود از نظر جهانی، ملی و منطقه‌ای هستند و در کنار ابعاد بین‌المللی علم، از آنجایی که معمولاً مجله به یک زبان و کشور خاص متعلق است، نموداری از حیات علمی آن جامعه و به تعبیری نمایش‌دهنده ضربان قلب و حیات علمی جامعه می‌باشد (۱).

پیش از ظهور فناوری وب، توزیع مجله‌ها از طریق خدماتی مانند پست، پست الکترونیک یا دیگر فنون غیر وبی صورت می‌گرفت، اما شبکه جهانی اینترنت، توزیع

مجله‌های علمی را در سطح جهانی و در کم‌ترین زمان میسر کرده است (۲). حضور مجله‌های علمی در وب، سیری تکاملی و افزایشی را پیموده است؛ بدین معنا که در روزهای نخست تنها به معرفی مجله بسنده می‌شد. به تدریج، رایج‌ترین فهرست مندرجات و سپس چکیده‌ها نیز فراگیر شد. با پیشرفت فناوری، عرضه متن کامل بر روی وبسایت‌ها نیز ممکن شد. اکنون، فراهم‌آوری محتوای کامل مجله‌های علمی در وب، به یکی از راهکارهای اساسی برای بهبود نمایانی مجله‌ها تبدیل شده است و هر چه سطح نمایانی مجله‌ای بالاتر باشد، احتمال آن که مجله در اختیار تعداد بیش‌تری از مخاطبان بالقوه قرار گیرد، بر تعداد مشترکان آن افزوده شود و ضریب تأثیر آن نیز بهبود یابد، بیش‌تر خواهد بود (۳، ۴).

پیش از ظهور فناوری وب، توزیع مجله‌ها از طریق خدماتی مانند پست، پست الکترونیک یا دیگر فنون غیر وبی صورت می‌گرفت، اما شبکه جهانی اینترنت، توزیع

مجله تحقیقات نظام سلامت حکیم

وبسایت مجلات، صورت می‌گیرد و اینترنت به مجرای اصلی دسترسی به مقالات این مجلات تبدیل شده است (۱۲). اما این که دسترسی تا چه سطحی برای کاربران امکان‌پذیر است و مجلات علمی تا چه اندازه دسترسی به مجموعه مقالات خود را از طریق اینترنت برای کاربران تسهیل کرده‌اند؛ مسئله‌ای است که توجه به آن مهم جلوه می‌کند.

بر خلاف مجلات بسیاری از کشورها، مجلات علمی ایرانی توسط سازمان‌هایی با پشتوانه دولتی منتشر می‌شوند و اهداف انتفاعی ندارند، از طرفی بیش‌تر مجلات از ابتدا به صورت چاپی منتشر شده و بخش عمده‌ای از آرشیو آنها به صورت چاپی می‌باشد و پس از ورود و ظهور فناوری به سمت قالب الکترونیکی تمایل پیدا کرده‌اند. نظر به این که منابع چاپی بیش‌تر در معرض خطر نابودی هستند و امکان دسترسی به منابع چاپی محدود است و همچنین اهمیت این منابع و استفاده از آنها روز به روز بیش‌تر می‌شود، لذا توجه به اهمیت آرشیوهای مجلات و ایجاد شرایطی برای رقوم‌سازی آنها بیش‌تر احساس می‌شود.

بنابراین مطالعه حاضر با توجه به اهمیت آرشیو مجلات از منظر حفظ و نگهداری از یک سو و اهمیت دسترس‌پذیر ساختن این منابع با ارزش اطلاعاتی بالا از سوی دیگر، با هدف تعیین وضعیت آرشیو مجلات مصوب کمیسیون نشریات علمی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی منتشر شده توسط مراکز پزشکی کشور؛ به مورد اجرا در آمده است.

روش کار

این مطالعه از نوع کاربردی و به لحاظ روش‌شناسی پیمایش توصیفی به شمار می‌آید که در سال ۱۳۹۴ انجام شد. جامعه پژوهش این مطالعه شامل تمامی مجلات مصوب کمیسیون نشریات وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی می‌باشند که تا تاریخ انجام این مطالعه موفق به اخذ درجه علمی-پژوهشی از کمیسیون نشریات وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی شده‌اند. لیست این نشریات با مراجعه به وبسایت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و پیوند دبیرخانه کمیسیون نشریات علوم پزشکی کشور^۱ در معاونت تحقیقات و فناوری استخراج و با مراجعه به کمیسیون نشریات وزارت متبوع، صحت و روزآمدی لیست نشریات از سوی این کمیسیون تأیید گردید. جهت دستیابی به نتایج دقیق‌تر، نمونه‌گیری صورت نگرفت و کل جامعه پژوهش (۳۱۸ عنوان مجله) به صورت سرشماری مورد بررسی قرار گرفتند.

پژوهش در دو مرحله انجام گرفت. داده‌های مربوط به بخش اول پژوهش از طریق مشاهده مستقیم و چک‌لیستی

در سامانه سنتی چاپ و انتشار مجلات، هر کتابخانه به‌طور جداگانه مجلات را خریداری می‌کرد و پس از استفاده‌های موازی و تکراری به دلیل عملکرد فردی کتابخانه‌ها، هم به لحاظ مجموعه‌سازی و هم به لحاظ آرشیوی، آنها را صحافی و سپس برای استفاده در آینده نگهداری می‌کردند اما در محیط الکترونیکی تغییر و جابه‌جایی قابل توجهی در مسئولیت آرشیو رخ داده است بدین صورت که وقتی کتابخانه‌ها مجلات را از طریق قرارداد به صورت الکترونیکی خریداری می‌کنند؛ دسترسی به شماره‌های قبلی مجله دیگر تحت کنترل کتابخانه‌ها نخواهد بود و این ناشران هستند که باید این دسترسی را فراهم کنند زیرا امکان تهیه پرینت، حفظ و نگهداری مجلات به صورت چاپی در کتابخانه‌ها عملی نیست (۵). در عصر اطلاعات، آرشیو جزء سرمایه‌های اصلی جامعه شمرده می‌شود و به‌عنوان مقوله‌ای جدید، گستره و کاربردی وسیع‌تر از گذشته پیدا کرده است. سال‌هاست که همه‌ی کشورهای پیشرفته به سابقه‌ی تاریخی کشور و ملت خویش توجه شایان کرده‌اند. چراکه به معنای واقعی، گذشته؛ چراغ راه آینده است (۶، ۷). آرشیو مجلات علمی به دلیل تخصص در یک حوزه موضوعی و در اختیار داشتن اسناد و مدارکی که هم به لحاظ تاریخی و هم تحقیقاتی ارزش فراوانی برای محققین و پژوهشگران دارند، می‌توانند در انجام تحقیقات، نقش مهمی داشته باشند (۸).

در خصوص نقش این آرشیوها در فرآیند آموزش و پژوهش، باید گفت که برای انجام هر پژوهشی، وجود دو عامل ضرورت دارد: اول، وجود منابع اطلاعاتی و دوم، نحوه‌ی دسترسی پژوهشگر به آن منابع. در این میان، آرشیو نقش محملی را دارد که مواد و منابع اطلاعاتی مورد نیاز پژوهشگران را در خود جای می‌دهد و هر پژوهشگری برای پیشبرد فرآیند تحقیق خود، خویشتن را از استفاده از منابع یادشده ناگزیر می‌بیند (۹).

در این رهگذر، حفظ و نگهداری این گنجینه‌ی ارزشمند، ضرورتی تام دارد و روش‌های صحیح بازیابی مطالب و همچنین، چاپ و نشر آنها به شکلی درست، امری ضروری است. نقش آرشیوها در حفاظت و حراست از میراث گذشتگان و اهتمام آنها به سازماندهی و دسترس‌پذیر ساختن مواد آرشیوی، موجب شده تا دو وظیفه‌ی اصلی را برای سیاست‌گذاران و مدیران آنها متصور شد: یکی گردآوری و محافظت از مواد آرشیوی و دیگری، در معرض استفاده قرار دادن این مواد (۱۰، ۱۱).

امروزه برای این منظور با طراحی وبگاه‌های متنوع، از فناوری وب در سطحی گسترده استفاده می‌شود. به همین جهت توجه به وبگاه مجله‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است به‌طوری که فرآیند انتشار و توزیع اکثر مجلات در دنیا تنها به شکل الکترونیکی و از طریق اینترنت و

^۱ www.journalportal.research.ac.ir

بود. بخش دوم دارای ۶ سؤال چهارگزینه‌ای (جهت تعیین مشکلات و موانع موجود هر کدام از مجلات جهت آرایه آرشیو به صورت الکترونیکی، میزان توجه و برنامه‌ریزی به منظور تکمیل آرشیو در آینده) بود. بدین منظور پرسشنامه از طریق آدرس ایمیل مجله به دفاتر تعداد ۹۷ عنوان مجله، که پس از انجام مرحله اول پژوهش مشخص شده بود که دارای نقص در آرشیو خود می‌باشند، ارسال شد و پس از پیگیری‌های مکرر تعداد ۸۳ مورد پرسشنامه عودت داده شد. روایی پرسشنامه با نظرات صاحب‌نظران حوزه موضوعی تأیید شده بود و پایایی آن با توجه به ماهیت و نوع سؤالات مطرح شده در آن، از طریق آزمون کوردر-ریچاردسون^۲ محاسبه گردید ($R=0.87$). داده‌های به دست آمده از مطالعه، پس از ورود به رایانه با استفاده از نرم‌افزار SPSS v.22 و آمار توصیفی گزارش شدند.

یافته‌ها

یافته‌های پژوهش نشان داد که از تاریخ تأسیس کمیسیون نشریات وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی کشور در سال ۱۳۷۳ تا به حال، تعداد ۳۱۸ عنوان مجله توسط این کمیسیون تصویب و با درجه علمی-پژوهشی توسط ۱۰۸ مرکز مشغول فعالیت می‌باشند. جدول ۱ اطلاعات دموگرافیک واحدهای مورد پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۱- مشخصات دموگرافیک واحدهای مورد پژوهش

مشخصات دموگرافیک مجلات	فراوانی	درصد
انگلیسی	۱۶۲	۵۱
فارسی با چکیده انگلیسی	۱۴۳	۴۵
انگلیسی با چکیده فارسی	۴	۱/۲
فارسی	۵	۱/۶
سایر	۴	۱/۲
دانشگاه‌های علوم پزشکی	۲۳۹	۷۵/۲
مؤسسات پژوهشی و دولتی غیر دانشگاهی	۳۵	۱۱
انجمن‌های پزشکی	۳۸	۱۱/۹
افراد حقیقی	۶	۱/۹
قالب چاپی همراه با الکترونیکی	۲۵۶	۸۰/۵
قالب الکترونیکی	۶۲	۱۹/۵
قالب چاپی	۰	۰
هفته نامه	۲	۰/۶
ماهنامه	۲۶	۸/۲
دوماهنامه	۴۲	۱۲/۲
فصلنامه	۲۲۲	۶۹/۸
دوفصلنامه	۲۶	۸/۲

که با توجه به سؤالات و اهداف پژوهش طراحی شده بود، از تاریخ ۱۳۹۴/۰۴/۰۱ تا ۱۳۹۴/۰۵/۳۰ جمع‌آوری شد. بدین منظور به وبسایت هر یک از مجلات مراجعه و اطلاعات دموگرافیک مجله از قسمت توضیحات مجله جمع‌آوری شد. سپس اطلاعات مربوط به آرشیو مجله از قسمت مربوط به شماره‌های گذشته‌ی هر مجله (که با کلیدواژه‌هایی مانند: آرشیو، آرشیو مجله، شماره‌های گذشته، شماره‌های پیشین، مرور، Archive, Backfile و غیره مشخص شده است) استخراج گردید. برای مشخص شدن وضعیت آرشیوی هر کدام از مجلات مورد مطالعه، دوره‌ها و شماره‌های منتشر شده مجله که از طریق وبسایت آن مجله قابل دسترسی بود، مورد بررسی قرار گرفت. اولین شماره از جلد اول که در نخستین سال انتشار مجله چاپ شده است، مبنای بررسی آرشیو هر مجله بود و تمام دوره‌های مجله از اولین شماره تا آخرین شماره‌ای که منتشر شده بود، بررسی گردید.

گردآوری داده‌های بخش دوم پژوهش از طریق پرسشنامه‌ی محقق ساخته‌ی صورت گرفت. پرسشنامه دارای دو بخش بود که بخش اول آن حاوی ۹ سؤال بسته (جهت سنجش سه مولفه شامل، سیاست‌های آرشیوسازی مجله، وضعیت آرشیو چاپی موجود و اقدامات صورت گرفته در راستای حفاظت و دیجیتال‌سازی آرشیو چاپی)

² Kuder-Richardson

مجلات دارند، همچنین ناشر تعداد ۶ عنوان مجله نیز افراد حقیقی می‌باشند. هیچ کدام از مقالات با فرمت فقط چاپی منتشر نمی‌شوند و بیش از ۸۰٪ از مجلات ضمن انتشار با قالب الکترونیکی، فرمت چاپی خود را نیز حفظ کرده‌اند. به لحاظ دوره انتشار، غالب مجلات به صورت فصلنامه اقدام به چاپ مقاله می‌کنند و تنها ۲ عنوان مجله هفتگی منتشر می‌شود.

یافته‌های جدول ۲ نشان می‌دهد که به لحاظ زبان انتشار، بیش از نیمی از مجلات به زبان انگلیسی منتشر می‌شوند و ۴۵٪ از مجلات نیز که به زبان فارسی منتشر می‌شوند، دارای چکیده انگلیسی می‌باشند. ضمن اینکه تعداد ۴ عنوان مجله نیز به سایر زبان‌ها (سه زبانه، عربی و غیره) چاپ می‌شوند. از لحاظ وابستگی سازمانی، دانشگاه‌های علوم پزشکی بیش‌ترین سهم را در انتشار

جدول ۲- وضعیت آرشیو مجلات مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به تفکیک زبان انتشار و وابستگی سازمانی مجلات

وضعیت آرشیو مجلات	فراوانی		مشخصات دموگرافیک مجلات	
	کامل	ناقص		
	۱۳۶ (۸۴٪)	۲۶ (۱۶٪)	انگلیسی	زبان انتشار
	۷۵ (۲۵/۵٪)	۶۸ (۴۷/۵٪)	فارسی با چکیده انگلیسی	
	۴ (۱۰۰٪)	۰	انگلیسی با چکیده فارسی	
	۲ (۴۰٪)	۳ (۶۰٪)	فارسی	
	۴ (۱۰۰٪)	۰	سایر	
	۲۲۱ (۶۹/۵٪)	۹۷ (۳۰/۵٪)	جمع	
	۱۶۸ (۷۰/۳٪)	۷۱ (۲۹/۷٪)	دانشگاه‌های علوم پزشکی	وابستگی سازمانی
	۲۳ (۶۵/۷٪)	۱۲ (۳۴/۳٪)	مؤسسات پژوهشی و دولتی غیردانشگاهی	
	۲۶ (۶۴/۵٪)	۱۲ (۳۵/۵٪)	انجمن‌های پزشکی	
	۴ (۶۶/۷٪)	۲ (۳۳/۳٪)	افراد حقیقی	
	۲۲۱ (۶۹/۵٪)	۹۷ (۳۰/۵٪)	جمع	

مدیریت می‌شوند، از لحاظ آرشیوی وضعیت بهتری نسبت به سایر مجلات دارند. ۸۴٪ از مجلات انگلیسی زبان دارای آرشیو کامل می‌باشند در حالیکه تقریباً نیمی از مجلات فارسی زبان دارای نقص در آرشیو خود می‌باشند.

اطلاعات ارایه شده در جدول ۳ نشان می‌دهد که از مجموع ۳۱۸ عنوان مجله منتشر شده، ۶۹/۵٪ دارای آرشیو کاملی می‌باشند و تعداد ۹۷ عنوان مجله دارای نقص در آرشیو خود می‌باشند و مجلاتی که توسط دانشگاه‌ها

جدول ۳- وضعیت آرشیو مجلات مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به تفکیک سال شروع انتشار

وضعیت آرشیو مجلات	درصد فراوانی تجمعی	درصد	تعداد مجلات	شروع انتشار (سال)	
				کامل	ناقص
	۰/۳	۰/۳	۱	۱۳۲۰-۱۳۲۹	
	۱/۲	۰/۹	۳	۱۳۳۰-۱۳۳۹	
	۱/۵	۰/۳	۱	۱۳۴۰-۱۳۴۹	
	۳/۱	۱/۶	۵	۱۳۵۰-۱۳۵۹	
	۵/۳	۲/۲	۷	۱۳۶۰-۱۳۶۹	
	۱۹/۲	۱۳/۹	۴۴	۱۳۷۰-۱۳۷۹	
	۴۴/۷	۲۵/۵	۸۱	۱۳۸۰-۱۳۸۹	
	۱۰۰	۵۵/۳	۱۷۶	۱۳۹۰-۱۳۹۹	
	۱۰۰	۱۰۰	۳۱۸	مجموع	

الکترونیکی کاملی ندارند. همچنین بیش‌تر مجلاتی که سابقه‌ی انتشار بالایی دارند، دارای نقص در آرشیو خود می‌باشند.

داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که بیش از ۵۰٪ از مجلات حوزه پزشکی، نوپا بوده و کمتر از یک دهه قدمت دارند ولی با این حال این مجلات نیز آرشیو

جدول ۴- دلایل نقص آرشیو مجلات مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از دیدگاه سردبیران مجلات

وضعیت	وضعیت		دلایل نقص آرشیو مجلات	
	خیر	بلی		
	۶۶	٪۲۰/۵	۱۷	داشتن سیاست مشخص و مدون برای آرشیوسازی
	۱۴	٪۸۳/۲	۶۹	داشتن محل خاصی برای نگهداری آرشیو چاپی
	۱۳	٪۸۴/۳	۷۰	بایگانی کردن همه شماره‌های چاپ شده
	۲۷	٪۶۷/۴	۵۶	داشتن دوره کامل چاپی مجله از سال شروع انتشار
	۵۷	٪۳۱/۳	۲۶	ایجاد وقفه در انتشار شماره‌های مجله
	۷۱	٪۱۴/۴	۱۲	انجام اقدام خاص برای حفظ و نگهداری آرشیو چاپی
	۷۸	٪۶	۵	داشتن برنامه خاصی برای رقوم‌سازی در آینده
	۵۲	٪۳۷/۳	۳۱	اقدام جهت تبدیل فرم چاپی مجله به فرم الکترونیکی

طریق شبکه جهانگستر وب می‌کنند. نیسونگر نیز در مطالعه خود به این نتیجه رسیده بود که از تعداد ۴۴۳ عنوان مقاله انگلیسی زبان، ۳۲۱ عنوان، به صورت الکترونیکی قابل دسترس بودند در صورتی که از ۵۷ عنوان مقاله غیرانگلیسی زبان تنها ۶ عنوان مقاله به صورت تمام متن موجود بودند (۱۵). یافته‌های مطالعه پاشایی‌زاد، ورع و همکارانش نیز در بخش محتوای قابل دسترسی این مطلب را تأیید می‌کند (۱۶، ۱۷)

دانشگاه‌های علوم پزشکی که عمده‌ترین گروه ناشران مجلات می‌باشند، در مقایسه با تعداد مجلات منتشر شده آنها، وضعیت مطلوب‌تری نسبت به سایر ناشران دارند و توجه زیادی به آرشیوسازی مجلات خود کرده‌اند. قطبی و ثمری خلج نیز در پژوهش خود به نتایجی کمابیش مشابه با یافته‌های این مطالعه دست یافتند و دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران، تهران و شهیدبهشتی را به عنوان کامل‌ترین دانشگاه‌ها از لحاظ دارا بودن عناوین مجلات در آرشیو خود معرفی کردند (۱۸). یافته‌های مطالعه ستوده و رزمجو که محتوای قابل دسترس را برای اکثریت مجله‌ها ضعیف ارزیابی کرده بود، با یافته‌های حاصل از این مطالعه مطابقت نداشت (۱۹) سایر یافته‌های مطالعه نشان داد که سابقه انتشار مجله در حوزه پزشکی کشور به حدود ۷۰ سال قبل برمی‌گردد. قدیمی‌ترین مجلات توسط دانشگاه‌ها - عمدتاً دانشگاه‌های قدیمی از جمله دانشگاه علوم پزشکی تهران - چاپ و منتشر می‌شدند. تا قبل از سال ۱۳۶۹ تعداد ۱۷ عنوان مجله در حوزه پزشکی کشور انتشار می‌یافتند. از سال ۱۳۷۰ به بعد رشد قابل توجهی در شمار مجلات علوم پزشکی دیده می‌شود، به طوری که حدود ۹۵٪ از مجلات در طی این دوره زمانی شروع به انتشار کرده‌اند. ۸۰/۸٪ از مجلات مصوب کمیسیون نشریات پزشکی نوپا بوده و عمری کم‌تر از ۱۵ سال دارند و فاصله بین سال‌های ۱۳۶۹-۱۳۶۰ دوره شروع انتشار مجله توسط مؤسسات پژوهشی و انجمن‌های حوزه‌های پزشکی می‌باشد. از تعداد ۱۷ عنوان مجله قدیمی که سابقه‌ای بیش از ۲۵

با توجه به یافته‌های جدول ۴، از مجموع ۸۳ عنوان مجله، تعداد ۶۶ مجله (٪۷۹/۵) سیاست مشخص و مدونی برای آرشیوسازی و نگهداری آرشیو چاپی خود نداشته‌اند و حدود ۶٪ مجلات برنامه مدون برای تبدیل فرمت آرشیو مجلات خود در آینده دارند. ۳۱ عنوان مجله نیز علی‌رغم اقدام در جهت الکترونیکی کردن آرشیو خود، همچنان دارای نقص در مجموعه آرشیوی خود می‌باشند.

بحث

آرشیو مجلات به عنوان مخزنی از اطلاعات است که در طول زمان انباشته شده و سیر تحول علم در طی سال‌ها در آن به تصویر کشیده شده است. مطالعات زیادی در باب میزان استفاده از این منابع انجام شده است که نشان دهنده اهمیت و اعتبار آرشیو بوده‌اند و صراحتاً بیان داشته‌اند که میزان مراجعه و استفاده از این منابع روزبه‌روز در حال افزایش می‌باشد. از طرفی با توجه به ماهیت مجلات، (که تازه‌ترین دستاوردهای علمی را در حوزه تخصصی خود ارائه می‌کنند) اطلاعاتی را که از آنها می‌توان استخراج کرد، در برخی موارد منحصر به فرد بوده و در هیچ منبع دیگری نمی‌توان یافت. پس ضروری به نظر می‌رسد که امکان دسترسی به این بخش از علم، با توجه به امکانات و ظرفیت‌های موجود برای جامعه‌ی علمی فراهم شود (۱۳، ۱۴).

یافته‌های این مطالعه نشان داد که در جامعه مورد مطالعه، ۹۷ عنوان مجله دارای نقص در مجموعه آرشیوی خود می‌باشند و مابقی، آرشیو کاملی دارند و دامنه نواقصی شماره و دوره‌ها، از یک شماره تا ۸۸ دوره متغیر می‌باشد. مجلات انگلیسی زبان از لحاظ آرشیوی وضعیت بهتری نسبت به مجلات فارسی زبان دارند به طوری که بیش‌تر مجلات انگلیسی زبان، دوره‌های آرشیوی خود را به صورت کامل ارائه کرده‌اند. بر این اساس می‌توان گفت که احتمالاً مجلات انگلیسی زبان به خاطر مسایل مربوط به نمایه شدن در نمایه‌نامه‌های بین‌المللی توجه زیادی به تکمیل آرشیو و ارائه آن از

مجله تحقیقات نظام سلامت حکیم

بسیاری از کتابخانه‌ها هیچ سیاست مدون و مشخصی برای آرشیوسازی مجلات ندارند. ناشران مجلات علمی ایرانی به ندرت درباره تضمین دسترسی مداوم در آینده صحبت می‌کنند. در گفتگو با کتابداران به نظر می‌رسد که آگاهی زیادی درباره خطرات احتمالی و از دست رفتن منابع ملی در آینده وجود ندارد. در مورد ناشران بین‌المللی حداقل می‌توان گفت آنها از خطراتی که یک آرشیو موفق را تهدید می‌کند آگاهند و در این باره فعالیت‌هایی را انجام می‌دهند؛ در حالی که ناشران ایرانی توجه زیادی به این مسایل ندارند. این خطر را می‌توان احساس کرد که آنچه امروز در ایران تولید می‌شود ممکن است در آینده قابل دسترس نباشد. علت آن نیز تحولات سریع فناورانه و وابستگی منابع الکترونیکی به ماشین و تجهیزات است. هیچ اقدام مشخص و سازمان یافته‌ای برای حفظ و نگهداری منابع الکترونیکی از سوی ناشران و کتابداران ایرانی در حال حاضر به چشم نمی‌خورد (۵).

نتیجه‌گیری

نتایج این مطالعه نشان داد که با وجود این که یک سری اقدامات در جهت حفاظت و دسترس‌پذیری مجلات توسط ناشران صورت گرفته است اما هنوز بخشی از آرشیو مجلات حوزه بهداشت و درمان کشور قابل دسترس نمی‌باشند و این مهم قابل چشم‌پوشی نیست. بخش قابل توجهی از این میراث با ارزش در حال حاضر در آرشیو الکترونیکی ناشران قابل رویت نیست و با توجه به ماهیت آسیب‌پذیری که منابع کاغذی دارند، در معرض نابودی قرار دارند و اگر به این مهم توجه نشود این آرشیوها که حاصل سال‌ها فعالیت و سرمایه‌گذاری سازمان‌های ملی بوده، محکوم به فناست. تبدیل فرمت مجلات به فرم الکترونیکی اولین قدم برای حفاظت دیجیتال از منابع می‌باشد. بنابراین مجلات باید برای حفاظت از پیشینه خود تمهیدات لازم را انجام دهند. بر همین اساس ضرورت تدوین یک نظام ملی آرشیوی برای مجلات وزارت بهداشت و درمان، جهت حفظ و نگهداری آنها بیش از پیش احساس می‌شود.

کاربرد در تصمیم‌های مرتبط با سیاست‌گذاری در نظام سلامت

با توجه به این که تا کنون مطالعه‌ای آرشیو مجلات را به‌طور مستقیم مورد ارزیابی قرار نداده است، پژوهش حاضر تصویر روشنی از وضعیت آرشیوی مجلات مصوب وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ارائه می‌کند. سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان این حوزه می‌توانند با استناد به نتایج حاصل از این پژوهش تصمیم‌های لازم در جهت حفاظت و دسترس‌پذیری این منابع اتخاذ کنند.

زمستان ۹۶، دوره بیستم، شماره چهارم، پیاپی ۷۹

سال انتشار دارند تعداد ۹ عنوان مجله آرشیو ناقصی دارند. با توجه به این که این مجلات در طی سالیان بارها تغییر سیاست و مکان داده‌اند، انتظار می‌رود تکمیل دوره آرشیوی این مجلات؛ کاری زمان‌بر و هزینه‌بر باشد. استار و ویلیامز در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که بیش از نیمی از منابع مورد استفاده در حوزه زیست پزشکی دانشگاه کالیفرنیا مربوط به مقالات مجلاتی است که حداقل ۱۵ سال از تاریخ چاپ آنها گذشته است. در نهایت پژوهشگران به این نتیجه رسیدند که آرشیو مجلات، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع کتابخانه‌ای می‌باشد که استفاده قابل توجهی دارند و نگهداری آرشیو مجلات و قابل دسترس ساختن آنها به‌صورت الکترونیکی، برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی کاربران امری ضروری است (۱۳).

نگاهی به سال‌های گذشته نشان می‌دهد که از دهه ۹۰ میلادی بسیاری از مجلات علمی در سطح دنیا به تدریج به‌صورت الکترونیکی درآمدند و تعدادی از مجلات علمی نیز از ابتدا در محیط مجازی تولید شدند. مسئله‌ی اصلی این پژوهش معطوف به مجلاتی بود که قبل رواج فناوری اطلاعات منتشر می‌شدند و قسمت عمده‌ی آرشیو این مجلات به‌صورت چاپی بوده و هیچ‌گونه قالب الکترونیکی نداشتند. بسیاری از ناشران مجلات در این زمینه اقداماتی در جهت تبدیل فرمت مجلات و دیجیتال‌سازی آنها انجام داده‌اند ولی علی‌رغم اهمیت موضوع آرشیو، تعدادی از ناشران هیچ‌گونه توجهی به این مهم نداشتند و اقدام قابل توجهی در این زمینه انجام نداده‌اند. درخشنده حقیقی نیز در مطالعه خود به این نتیجه رسید که سردبیران و مدیران مسئول مجلات علمی نسبت به ابعاد مختلف حفاظت دیجیتالی مجلات و نیز نسبت به پایگاه‌های معتبر جهانی حفاظت آشنایی نداشتند یا آشنایی بسیار محدودی دارند (۲۰).

دیگر یافته‌های مطالعه نشان داد که نداشتن سیاست مشخص و مدونی برای آرشیوسازی در حوزه مجلات، نبودن اقدامی مؤثر برای حفظ و نگهداری آرشیو چاپی، عدم وجود برنامه خاصی در گستره ملی و محلی برای رومی‌سازی آرشیو مجلات از مهم‌ترین دلایل نقص آرشیو مجلات مصوب کمیسیون نشریات وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از دیدگاه سردبیران مجلات بوده است. ولی به‌طور کلی می‌توان گفت که عوامل زیادی از جمله عدم احساس مسئولیت ناشران مجلات برای آرشیوسازی، در اولویت نبودن انجام این کار برای ناشران مجلات، عدم وجود یک نهاد یا سازمان به‌عنوان متولی و سیاست‌گذار در عرصه آرشیوسازی مجلات و عدم آگاهی ناشران مجلات از مقوله آرشیو، مزید بر علت بوده است. گلینی‌مقدم و شفقی‌ترکی نیز در مطالعه خود بیان کردند که در رابطه با آرشیو مجلات علمی کشور،

تشکر و قدردانی

این مقاله حاصل بخشی از پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی دانشکده پیراپزشکی در دانشگاه علوم پزشکی تهران می‌باشد که در معاونت پژوهشی این دانشگاه ثبت شده است. پژوهشگر بر خود لازم می‌داند که از همکاری‌های صمیمانه آقای حسین دهداری راد و خانم سیده‌مرضیه صالحی تشکر نماید.

همچنین کمیته تأمین منابع وزارت بهداشت و کمیسیون نشریات پزشکی به‌عنوان متولیان اصلی امور مجلات، از طریق نتایج آرایه شده می‌توانند پتانسیل و توانایی‌های ناشران و سردبیران مجلات خود را ارزیابی کرده و در اعطای امتیازات آتی و تدوین سیاست‌های رو به رشد در این خصوص، زمینه را برای ایجاد آرشیو ملی (واسپارگاه) نشریات علوم پزشکی کشور فراهم کند.

References

- 1- Mohseni M. Study the Inside and outside of the organization issues of scientific journals in Iran (in persian). *J Librarian-ship*. 2002;39(2):41-72.
- 2- Crawford W. Free electronic refereed journals: getting past the arc of enthusiasm. *Learned Publishing*. 2002;15(2):117-23.
- 3- Harnad S, Carr L, Brody T, Oppenheim C. Mandated on-line RAE CVs linked to university eprint archives: Enhancing UK research impact and assessment. *Ariadne*. 2003;35(3).
- 4- Suber P. Reflections on OA/TA coexistence. SPARC open access newsletter.; 2005; Available from: <http://dash.harvard.edu/handle/1/4391157>.
- 5- Galini Mogaddam G, Shafagi S. Landscape of electronic journals archive in Iran. Second National Conference on archive, Tehran, Iran (in persian). 2010:94-101.
- 6- Moradi N. *Management of visual-Audio archives (in persian)*. Tehran: Ketabdar; 2002. p. 111-15.
- 7- Verstak A, Acharya A, Suzuki H, Henderson S, Iakhiaev M, Lin CCY. On the shoulders of giants: The growing impact of older articles. arXiv preprint arXiv. 2014; Available from: <http://arxiv.org/pdf/1411.0275.pdf>.
- 8- Johnson S, Smith B, Hawkins KS. mPach: Integrated Publishing and Archiving of Journals in HathiTrust. *J Article Tag Suite Conference (JATS-Con) Proceedings; Bethesda (MD): United State*. 2013.
- 9- Tababae Amiri F, Khabbazan B. Digital archive and its role in guiding knowledge managers to share intellectual capital (in persian). *Ganjine Asnad*. 2010;20(3):92-116.
- 10- Tenopir C, King DW. Reading behaviour and electronic journals. *Learned Publishing*. 2002;15(4):259-65.
- 11- Zhang X, Zhang Z, Wan LP, editors. Developing a national preservation system for STM e-journals. Reservation of digital objects conference; 2005 Sep 15-16; 2005; Göttingen. Germany.
- 12- Norouzi A. Investigate the reasons of non indexing iranian journals by foreign databases. The first National Congress of Scientometric in Medical Sciences (in persian); Isfahan: Iran. 2008. p. 121-8.
- 13- Starr S, Williams J. The long tail: a usage analysis of pre-1993 print biomedical journal literature. *J Med Libr Assoc*. 2008;96(1):20-7.
- 14- Nabe J, Imre A. Dissertation citations in organismal biology at southern illinois university at carbondale: implications for collection development. *Issues Sci Technol Librarianship*. 2008(55):8.
- 15- Nisonger TE. A simulated electronic availability study of serial articles through a university library web page. *College Res Librar*. 2009;70(5):422-45.
- 16- Pashae Zad H, Horri A, Fadaee G. The publication of scientific journals in Iran (in persian). *Research on Information Scienc & Public Libraries*. 2011;17(1):155-77.
- 17- Vara N, Zeraat Kar N, Parto P. Assessment the website of English-language publications classified by the ministry of science, research and technology and the ministry of health and medical education (in persian). *Library Inform*. 2011;88(4):26-37.
- 18- Ghotbi M, Samari Khalaj A. Accessing full text of articles: A study on the status of Medical Universities in Tehran. *Iran J Med Edu*. 2002;2(1):53-60.
- 19- Sotude H, Razmjoo F, Zare L. Evaluation of the scientific Journals Introduction on the Internet, based on international standards: with emphasis on characteristics affecting the visibility of scientific publications (in persian). *Library Inform*. 2009;12(4):205-28.
- 20- Derakhshande Hagigi R. *The attitudes of editors and director responsables of the science and technology journals on digital preservation (in persian)*. Shiraz: Shiraz University; 2013. p. 65-6.

Survey on the Status of the Archive of Journals Approved by Commission for Accreditation and Improvement of Iranian Medical Journals

Fereidoon Azadeh (PhD)¹; Javad Ghazi Mirsaeed (PhD)²; Mohammadreza Chashmyazdan (MSc)^{3*}

¹ Associate Professor of Medical Library and Information Sciences Department, School of Allied Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

² Associate Professor of Medical Library and Information Sciences Department, School of Allied Medicine, Member of Health Information Management Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

³ MSc of Medical Library and Information Sciences, School of Allied Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Abstract

Introduction: The archive of journals is a valuable and frequently used source. Protection and making them accessible are necessary to meet the users needs. This study aimed to determine the status of the archive of journals approved by the commission for accreditation and improvement of Iranian Medical Journals.

Methods: This study was a descriptive survey. A total of 318 scientific-research journals that were approved by the commission for accreditation and improvement of Iranian medical journals in 2015 year were studied. Data gathered via a checklist and questionnaire where its validity and reliability were confirmed. Data were analyzed by SPSS V.22 software.

Results: A total of 69/5% of journals completed their archives and were presented through the journals website. Of the journals, 84% English and 53% in Farsi were successful in Archiving. A total of 30% of journals that published by the universities of medical science has defects in their archives. More than 50% of medical field journals have been recently published, however, electronic archives were not completed.

Conclusions: The Ministry of Health journals archive are in relatively good condition, however, there are long distance to achieve to a complete archival collection. Digitizing and accessibility of these resources can play a significant role in helping researchers. It has been considered as a proceed to preserve the field of medical science history.

Keywords: Scientific Journals; Ministry of Health; Archive

Please cite this article as follows:

Azadeh F, Ghazi Mirsaeed J, Chashmyazdan MR. Survey on the Status of the Archive of Journals Approved by Commission for Accreditation and Improvement of Iranian Medical Journals. *Hakim Health Sys Res* 2018; 20(4): 226- 233.

*Corresponding Author: Medical Library and Information Sciences, School of Allied Medicine, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran. Tel: +98-9199091575, E-mail: m.chashmyazdan@yahoo.com